

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

СУДЕЦЬ ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

УДК 342.951:351.778.5

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ
ВОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дніпро – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Приватній установі «Науково-дослідний інститут публічного права».

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, доцент

Олійник Олена Сергіївна,

Київський національний

університет ім. Тараса Шевченка,

професор кафедри кримінально-правової політики

та кримінального права Інституту права.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Вознюк Андрій Андрійович,

Національна академія внутрішніх справ,

завідувач наукової лабораторії з проблем

протидії злочинності;

кандидат юридичних наук, доцент

Боровик Андрій Володимирович,

Міжнародний економіко-гуманітарний

університет імені академіка Степана Дем'янчука,

декан юридичного факультету.

Захист відбудеться 02 квітня 2021 року о 09.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.727.04 Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ за адресою: 49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ за адресою: 49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26.

Автореферат розіслано 26 лютого 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. Ф. Примаченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У сучасних реаліях розвитку сільського господарства, промисловості та сучасного науково-технічного прогресу загалом у різних екологічних сегментах відбуваються здебільшого деструктивні сегменти. Протистояння двох динамічних процесів – розвитку природного середовища і техногенного розвитку відбувається не на користь першого, що пов'язане із недооцінюванням суспільства значення природньо-екологічного балансу. У цих процесах водні об'єкти виступають найбільш вразливою категорією природніх об'єктів з урахуванням безпосередньої близькості до сфери життєдіяльності людей. З іншого боку водні об'єкти поряд із повітряним простором відіграють одну з ключових ролей у впливі на стан здоров'я та безпеку життєдіяльності людини. Тому дотримання законності у цій сфері суспільних відносин є однією з найактуальніших проблем сучасного державотворення.

Серед найбільш поширених проблем у сфері порушення водного балансу є злочинні посягання на суспільні відносини у цій сфері. Злочинні посягання здійснюються безпосередньо щодо екології та природокористування водними об'єктами, серед яких – забруднення вод, злочинні дії щодо водної флори і фауни, користування водними транспортними артеріями, зміна русел річок та рівня води у водних об'єктах. Водночас злочинні посягання здійснюються до навколводних об'єктів – берегів водойм, підводних ґрунтів, прибережних захисних смуг тощо. Внаслідок цього утворюється значний спектр різномірних злочинних посягань, що виражаються у злочинах як екологічного характеру, так і майнових прав, у результаті чого настають негативні екологічні та соціально-економічні наслідки.

Отже, слід констатувати, що проблема кримінально-правового порушення водного законодавства набула значної актуальності у сучасній юридичній науці, що зумовлюється масштабами негативних наслідків, які з'являються у результаті вчинення злочинів у даній сфері суспільних відносин. Вирішення даної актуальної проблеми зумовлює потребу у розробці та науково-практичному обґрунтуванні механізмів запобігання злочинних порушень водного законодавства, зменшення злочинності у сфері водної екології загалом. Все це зумовило підготовку пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення законодавства у сфері кримінальної відповідальності за порушення водного законодавства, з урахуванням розвитку кримінального законодавства у цій сфері суспільних відносин, особливостями його сучасного стану та міжнародної практики.

Залучення наукового доробку досліджуваної проблеми зумовило звернення до робіт українських і вітчизняних вчених зі сфери юриспруденції, історичних, політичних наук, державного управління, соціології, економіки,

гідрогеології тощо. Серед вітчизняних дослідників-правознавців слід відзначити роботи таких вчених, як В.І. Андрейцев, В.І. Антипов, І.В. Барчук, В.Д. Басай, І.В. Берднік, В.М. Боровенко, А.В. Боровик, К.А. Бурова, О.В. Буцко, А.А. Вознюк, Т.І. Волкова, С.Б. Гавриш, В.І. Гордєєв, В.О. Джуган, О.М. Дроваль, О.С. Жидан, В.І. Зигрій, І.О. Мамонтов, Р.І. Марусенко, В.К. Матвійчук, В.Л. Мельниченко, А.М. Мірошніченко, С.В. Клименко, В.В. Костицький, І.О. Костяшкін, П.Ф. Кулинич, М.В. Кумановський, П.В. Мельник, С.М. Міненко, О.П. Нечепоренко, Т.К. Оверковська, В.П. Олійник, К.М. Оробець, М.В. Плєскач, С.В. Погребняк, О.М. Погорєлова, В.К. Попов, В.М. Присяжний, В.О. Процевський, С.В. Разметаєв, К.А. Рябець, О.В. Сівак, А.К. Соколова, Т.О. Третьак, І.В. Труфан, М.К. Черкащина, О.В. Чорноус, І.С. Чумаченко, Ю.А. Чуприна, В.В. Шаблистий, М.В. Шульга, О.М. Шуміло та інших.

Водночас, дослідники з інших сфер наукових знань приділили значну увагу дані проблемі, зокрема у роботах таких науковців, як Р.М. Басай, Р.Т. Васюта, В.В. Гребінь, Л.М. Горбач, В.С. Джигирей, В.О. Євдокимов, В.М. Жук, Д.О. Крисінська, Ю.П. Кулаковський, С.С. Левківський, І.Д. Лоева, О.М. Маценко, В.І. Моцаренко, Г.О. Обиход, М.М. Падун, І.Є. Чумаченко, М.А. Хвесик, В.К. Хільчевський тощо.

Загалом, слід резюмувати, що проблема кримінальної відповідальності за порушення водного законодавства у вказаних дослідженнях та інших вчених до цього часу не набула комплексного ґрунтового системного аналізу. У науковому доробку висвітлено окремі аспекти даної проблеми, що стало додатковим фактором вибору теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана відповідно до: Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України № 942 від 07.09.2011 р.; Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р., схваленого розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 р. № 1393-р; Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., затвердженої Указом Президента України від 20.05.2015 р. №276/2015; Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України від 12.01.2015 р. №5/2015; а також Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 р., схвалених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016 р.

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертаційної роботи – удосконалення теоретичних положень кримінального права в частині відповідальності за порушення водного законодавства і на цій основі напрацювання пропозицій до КК України та практики його застосування.

Зазначена мета дослідження зумовила постановку та вирішення таких *задач*:

- описати теоретико-методологічні основи дослідження;
- проаналізувати соціальну обумовленість кримінально-правової заборони порушення водного законодавства;
- охарактеризувати основні етапи розвитку водного законодавства та норми про кримінальну відповідальність за його порушення;
- здійснити аналіз об'єктивних ознак складів порушення водного законодавства;
- надати характеристику суб'єктивних ознак складів порушення водного законодавства;
- визначити основні критерії відмежування порушення водного законодавства від суміжних кримінальних правопорушень та адміністративно-правових деліктів;
- розробити науково обґрунтовані пропозиції щодо запобігання злочинних порушень водного законодавства;
- визначити основні напрями удосконалення законодавства у сфері кримінальної відповідальності за порушення водного законодавства.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері кримінально-правової охорони довкілля.

Предмет дослідження – кримінальна відповідальність за порушення водного законодавства.

Методи дослідження. Під час підготовки дисертаційного дослідження було використано загальнонаукові та спеціально-правові методи. Серед загальнонаукових методів було використано *філософський метод*, який надав можливість проаналізувати теоретико-методологічну доктрину права у наукових дослідженнях вчених, надати оцінку методам праворозуміння у основних засадах і принципах, сутності і значення водних правопорушень у кримінальному праві (підрозділ 1.1.); *метод бібліометрії* посприяв узагальненню наукових течій і шкіл у сфері кримінально-правового забезпечення охорони водного законодавства, визначено характер публікацій та хронологічні аспекти їх видань у контексті правової думки та пануючої державної ідеології відповідних історичних періодів (підрозділ 1.1.); *системний метод* дозволив дослідити складні об'єкти, що уміщують у собі декілька елементів системи, зокрема такі, як об'єктивна та суб'єктивна характеристики кримінального правопорушення тощо (підрозділ 2.1. та 2.2.); *соціологічний метод* дозволив здійснити аналіз соціальної обумовленості кримінально-правової заборони порушення водного законодавства (підрозділ 1.2.); *статистичний метод* надав можливість узагальнити кількісні тенденції злочинності у сфері водних правопорушень, що сприяло формуванню обґрунтованих пропозицій щодо запобігання злочинних порушень водного

законодавства (підрозділ 3.2.).

Водночас у дисертаційному дослідженні активно використовувались спеціально-правові методи, серед яких: *порівняльно історичний метод* надав можливість дослідити генезу кримінально-правової заборони водних правопорушень, визначити основні етапи і їх характеристики розвитку та виокремити основні особливості розвитку дослідженого законодавства у порівнянні із іншими періодами, а також дозволив здійснити порівняння обсягу настання негативних наслідків у разі відмежування кримінального правопорушення від адміністративного делікту щодо водних об'єктів (підрозділ 1.3.; 3.1.); *метод юридичної компаративістики* допоміг проаналізувати закордонний досвід кримінально-правової відповідальності за порушення водного законодавства (підрозділ 1.2.); *формально-логічний метод* дозволив здійснити тлумачення функцій норм кримінального права у процесі дослідження відмежування порушення водного законодавства від суміжних злочинів та адміністративно-правових деліктів (підрозділ 3.1.); *метод правового прогнозування* надав можливість визначити основні напрями удосконалення законодавства у сфері кримінальної відповідальності за порушення водного законодавства.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що дисертація є однією з перших праць, в якій комплексно досліджено особливості кримінальної відповідальності за порушення водного законодавства та сформульовано основні напрями його удосконалення. Результатом дослідження стали узагальнення, висновки, рекомендації і пропозиції щодо запобігання злочинних порушень водного законодавства, профілактики злочинності у цій сфері, зокрема:

вперше:

– сформульовано авторське визначення поняття порушення водного законодавства як порушення геофізичних властивостей водного об'єкту та комплексу прав користувачів – фізичних осіб, які вступають у взаємодію з такими об'єктами. Логіка формулювання такого терміну побудована на нормативно-правових характеристиках конкретних водних об'єктів з урахуванням геофізичних особливостей, стан яких порушується шляхом вчинення кримінального правопорушення;

– встановлено, що у основі протиріч суспільного розвитку, що зумовили підвищену злочинність у сфері порушення водного законодавства лежать соціальний та економічний фактори. Соціальний фактор представлений динамікою правового нігілізму щодо водних об'єктів, нехтуванням екологічних цінностей та відсутністю системної екологічної державної політики. Економічний фактор представлений низьким рівнем добробуту населення, який став каталізатором злочинної поведінки щодо водних об'єктів і створив передумови для посягань на водні ресурси, флору і фауну вод, берегові смуги

(відведення земельних ділянок у охоронюваних Водним кодексом захисних смугах);

– визначено, що основним напрямом удосконалення нормативно-правових основ у сфері протидії порушенням водного законодавства має стати формулювання чітких законодавчих положень щодо відповідальності із забезпечувальними заходами – покриттям видатків на відновлення водних об'єктів;

удосконалено:

– наукове тлумачення об'єктивної сторони порушення водного законодавства, яка представляє собою незаконні дії суб'єкта злочинного посягання, спрямовані на порушення водного законодавства, що заподіює, або може заподіяти негативні екологічні та соціально-економічні наслідки об'єктам водної екосистеми та пов'язаним із нею об'єктам;

– поняття суб'єктивної сторони злочинного посягання на водні об'єкти, яке базується на суб'єктивному сприйнятті, тобто ставленні суб'єкта – особи-злочинця до навколишнього середовища, до усвідомлення закономірностей співжиття людей у соціумі та серед природи;

– критерії відмежування порушення водного законодавства від суміжних кримінальних та адміністративно-правових деліктів, де головним критерієм відмежування визначено обсяг шкоди, що виник у наслідок вчинення правопорушення, масштаб якого відмежовує кримінальне правопорушення від інших правопорушень, що є підставою для кримінально-правової кваліфікації;

набули подальшого розвитку:

– твердження про періодизацію розвитку водного законодавства та норм про кримінальну відповідальність за його порушення, де визначено 6 періодів: 1) Русько-Литовський період – IX – XVI століття, 2) період російсько-австрійського законодавства (XIV – XVIII ст.), 3) період удосконалення кримінальної відповідальності за досліджувані злочини XVIII – початок XIX ст., 4) період другої половини XIX – 1917 р., 5) Радянський період (1917 – 1991 рр.), 6) кримінально-правова відповідальність за водні правопорушення з 1991 р. по теперішній час;

– положення про те, що запобігання злочинним порушенням водного законодавства складається з трьох методів: соціального, правового і психологічного, реалізація яких потребує розробки комплексної державної програми із запобігання злочинності і порушення водного законодавства, побудованій на розумінні спільності бережливого ставлення до водних об'єктів;

– механізми удосконалення законодавства, які полягають у розробці та прийнятті необхідної кількості законів та підзаконних актів; належній координації між інституціями, що працюють у сфері адаптації законодавства; належному фінансуванні заходів щодо попередження злочинних проявів;

узагальненні судової практики і формулюванні на основі закономірностей попереджувальних санкцій.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у:

- науково-дослідній сфері – для подальшого теоретичного розроблення питань регулювання кримінальної відповідальності за порушення водного законодавства в Україні;

- правотворчості – щодо вдосконалення чинного законодавства у сфері розвитку кримінально-правової протидії порушенню водного законодавства в Україні, правоохоронних функцій органів влади;

- правозастосовній діяльності – щодо удосконалення кримінально-правової протидії порушенню водного законодавства;

- навчальному процесі – під час розроблення та викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінальний процес», «Кримінологія» у підготовці відповідних підручників, навчальних посібників, конспектів лекцій.

Апробація результатів дисертації. Підсумки розробки проблеми в цілому, окремі її аспекти, одержані узагальнення і висновки були оприлюднені дисертанткою на науково-практичних конференціях: Національна безпека у фокусі викликів глобалізаційних процесів в економіці (м. Київ, 12-14 жовтня 2018 року); Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві (м. Одеса, 27 груд. 2019 р.); Актуальні дослідження правової та історичної науки (м. Тернопіль 21 липня 2020 року).

Публікації. Основні положення й результати дисертації опубліковано в п'яти статтях у фахових наукових виданнях України та інших держав, а також трьох тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура і обсяг дисертації. Робота композиційно складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації становить 199 сторінок, з них основного тексту 167 сторінок, кількість використаних джерел становить 260 найменувань та займає 26 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначаються її зв'язок з науковими планами та програмами, мета і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, наводяться апробація результатів дисертації та публікації.

Розділ 1 «Загальна характеристика порушення водного законодавства» містить три підрозділи.

У підрозділі *1.1 «Теоретико-методологічні основи дослідження»*

дисертанткою досліджено понятійний апарат та сукупність методологічного інструментарію. Авторкою проілюстровано наявність широкої наукової дискусії у сфері концептуального тлумачення, у першу чергу, об'єкта кримінально-правової охорони – водних об'єктів як сукупності прав, чи як природних ресурсів. Дослідження особливостей соціальної обумовленості кримінально-правової заборони порушення водного законодавства дозволило конкретизувати юридичну природу подолання деліктності у цій сфері суспільних відносин. Узагальнено досвід вчених розробок, конкретизацію термінологічного інструментарію, зокрема подано авторське тлумачення терміну «порушення водного законодавства» як порушення геофізичних властивостей водного об'єкту та комплексу прав користувачів – фізичних осіб, що вступають у взаємодію з такими об'єктами.

У підрозділі 1.2 *«Соціальна обумовленість кримінально-правової заборони порушення водного законодавства»* авторкою дисертації доведено, що злочинна поведінка у цій сфері суспільних відносин зумовлена конкретними факторами: соціальним і економічним. Зміст соціального фактору полягає у проявах правового нігілізму щодо користування водними об'єктами, нехтуванням екологічних цінностей та відсутністю системної екологічної державної політики та просвітницьких програм у цій сфері. Економічний фактор відображає загальноекономічний стан у державі – низький рівень добробуту населення, що посилює злочинну поведінку щодо водних об'єктів і створив передумови для посягань на водні ресурси, флору і фауну вод, берегові смуги з метою набуття економічних і матеріальних вигід. Авторка дисертації довела, що не тільки кримінально-правова заборона, а і позитивне зменшення впливу вказаних факторів можуть створити передумови для зменшення злочинності у даній сфері суспільних відносин.

У підрозділі 1.3 *«Розвиток водного законодавства та норми про кримінальну відповідальність за його порушення»* на основі широкої джерельної бази досліджено основні періоди розвитку та надано характеристики цих періодів. Авторка виділила 6 основних періодів, зокрема: 1) Русько-Литовський період – IX – XVI століття; 2) період російсько-австрійського законодавства (XIV – XVIII ст.); 3) XVIII – початок XIX ст. – період удосконалення кримінальної відповідальності за досліджувані злочини; 4) друга половина XIX – 1917 р. – розвиток кримінально-правових норм у напрямі відповідальності за порушення правил полювання та рибальства; 5) радянський період (1917 – 1991 рр.) розвитку кримінально-правової відповідальності за порушення водного законодавства; 6) кримінально-правова відповідальність за водні правопорушення з 1991 р. по теперішній час.

Розділ 2 «Об'єктивні та суб'єктивні ознаки складів порушення водного законодавства» містить два підрозділи і присвячений характеристикам об'єктивних і суб'єктивних ознак досліджуваних

кримінальних правопорушень.

У підрозділі 2.1 «Об'єктивні ознаки кримінально-правового порушення водного законодавства» досліджено об'єктивні ознаки порушення водного законодавства складаються з об'єкта та об'єктивної сторони цих злочинних посягань. Об'єктом посягання тут слід визнано суспільні відносини, що склалися у сфері раціонального використання водних та пов'язаних із водними об'єктів, водної флори і фауни, внаслідок чого настають негативні екологічні наслідки. Об'єктивна сторона таких злочинних посягань представляє собою незаконні дії суб'єкта злочинного посягання, спрямовані на порушення водного законодавства, що заподіює, або може заподіяти негативні екологічні наслідки об'єктам водної екосистеми та пов'язаним із нею об'єктам.

У підрозділі 2.2 «Суб'єктивні ознаки кримінально-правового порушення водного законодавства» авторка здійснила визначення поняття суб'єктивної сторони злочинного посягання на вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень. Зокрема, у підрозділі зазначено, що ставлення суб'єкта злочину до його вчинення базується на суб'єктивному сприйнятті навколишнього середовища, до усвідомлення закономірностей співжиття людей у соціумі та серед природи. Авторкою доведено, що суб'єктом кримінальних правопорушень є як загальний, так і спеціальний суб'єкти: загальним суб'єктом є фізична осудна особа, яка досягла повноліття. У підрозділі визначено також і спеціальний суб'єкт як фізична особа, що уповноважена на виконання функцій держави, на яку законом покладено обов'язок дотримуватися спеціальних правил у сфері екологічної безпеки та здійснення спеціальних видів діяльності.

Розділ 3 «Особливості відмежування та запобігання злочинним порушенням водного законодавства Україні та зарубіжних державах» включає у себе три підрозділи і висвітлює основні шляхи удосконалення правового регулювання кримінальної відповідальності за досліджувані кримінальні правопорушення.

У підрозділі 3.1. «Зарубіжний досвід криміналізації водних правопорушень», на підставі вивчення зарубіжного досвіду, сформульовано три методи запобігання: соціальний, правовий і психологічний. Соціальний метод передбачає застосування інструментів, як відведення антигромадської активності, суспільної соціально-профілактичної діяльності, заходи екологічної пропаганди, екологічна освіта тощо. Правовий метод включає у себе інструменти кримінально-правового утримання (загальне запобігання кримінальним правопорушенням), декриміналізації та депеналізації, нормативно-регулятивні заходи та інші кримінально-правової політики у сфері навколишнього природного середовища. Психологічний метод включає у себе інструменти психічного впливу, інакше кажучи засоби інформаційного, інтелектуального, медико-психологічного впливу на свідомість і волю особи,

що загалом формують еколого-правову підсвідомість, котра виключає протиправну поведінку.

У підрозділі 3.2. *«Відмежування порушення водного законодавства від суміжних злочинів та адміністративно-правових деліктів та запобігання їх вчиненню»* авторка визначила головний критерій відмежування, зокрема обґрунтовано, що суттєвість обсягу завдання шкоди і є розмежувальною ознакою, що відмежовує адміністративне правопорушення від кримінального. Зазначається, що суттєвий обсяг шкоди відмежовує кримінальне правопорушення від інших правопорушень, саме за цим критерієм і має відбуватися кваліфікація. Авторка доводить, що додатковим критерієм відмежування може бути повторність і системність правопорушень, які навіть не спричиняють значного обсягу шкоди у кожному окремому випадку, проте у своїй сукупності представляють формують стійку злочинну поведінку і при систематичній повторності можуть кваліфікуватись як злочинне правопорушення. Саме ці два критерії мають бути імплементовані у чинний КК України.

У підрозділі 3.3. *«Напрями удосконалення законодавства у сфері кримінальної відповідальності за порушення водного законодавства у контексті європейської інтеграції»* на основі європейської практики та національних особливостей, сформовано пропозиції удосконалення законодавчого забезпечення кримінальної відповідальності за порушення водного законодавства, серед яких розробка та прийняття необхідної кількості законів та підзаконних актів; належна координація між інституціями, що працюють у сфері адаптації законодавства; належне фінансування реальних заходів; участь судових органів у прискоренні змін норм права.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що полягає у вдосконаленні теоретичних положень кримінального права в частині відповідальності за порушення водного законодавства і на цій основі напрацьовано пропозицій до КК України та практики його застосування, основні з яких наведені нижче.

1. Аналіз теоретико-методологічних основ дослідження показав наявність системних дискусій у сфері концептуального тлумачення, зокрема, щодо об'єкта кримінально-правової охорони – водних об'єктів як сукупності прав, чи як природних ресурсів. Теоретична концептуалізація об'єкту кримінально-правової охорони як водних об'єктів побудована на нормативно-правових характеристиках конкретних водних об'єктів з урахуванням

геофізичних особливостей, стан яких порушується шляхом вчинення кримінального правопорушення. Проте такі негативні наслідки не є вичерпними, порушуються також екологічні, гуманітарні та майнові права користувачів, тому у авторському розумінні порушення водного законодавства розглядається як порушення геофізичних властивостей водного об'єкта та комплексу прав користувачів – фізичних осіб, що вступають у взаємодію з такими об'єктами.

2. Вивчення особливостей соціальної обумовленості кримінально-правової заборони порушення водного законодавства надало можливість зробити висновок про те, що обумовленість заборони кореспондується із протиріччями суспільного розвитку, що лежить в основі злочинної поведінки. Встановлено, що у основі протиріч суспільного розвитку, що зумовили підвищену злочинність у сфері порушення водного законодавства лежить два фактори: соціальний та економічний. Соціальний фактор представлений динамікою правового нігілізму щодо водних об'єктів, нехтуванням екологічних цінностей та відсутністю системної екологічної державної політики. Економічний фактор представлений низьким рівнем добробуту населення, який став каталізатором злочинної поведінки щодо водних об'єктів і створив передумови для посягань на водні ресурси, флору і фауну вод, берегові смуги (відведення земельних ділянок у охоронюваних Водним кодексом захисних смугах). Соціально-економічний фактор порушення водного законодавства може бути подоланий централізованою екологічною політикою та ефективними правоохоронними заходами попереджувально-превентивного типу, водночас головне місце відводиться екологічній освіті, як головному інструменту боротьби з екологічною злочинністю.

3. Дослідження розвитку водного законодавства та норм про кримінальну відповідальність за його порушення дало підстави виділити наступні періоди: 1) Русько-Литовський період – IX – XIV століття, коли відповідальність за незаконні зазіхання на водні біоресурси виражалася у окремих нормах «Руської правди» та нормах польсько-литовських актів і відповідальність формулювалася виділенням окремих санкцій у різних актах (литовські статути, Гірничий статут тощо); 2) період російсько-австрійського законодавства (XIV – XVIII ст.), коли кримінальна відповідальність встановлювалася в основному за незаконний видобуток водних біологічних ресурсів, у цей період екологічна складова відповідальності ще не набула системного характеру; 3) XVIII – початок XIX ст. – період удосконалення кримінальної відповідальності за досліджувані злочини, коли окреслилася взаємодія вітчизняної та західноєвропейської традиції законодавчої техніки. Зважаючи на прагнення законодавця систематизувати норми у даній сфері суспільних відносин, автор констатує той факт, що законодавство з кримінально-правової охорони водних біологічних ресурсів у значній мірі було

декларативним; 4) друга половина XIX – 1917 р. виділена особливостями розвитку кримінально-правових норм у напрямі відповідальності за порушення правил полювання та рибальства, яка входила до складу кримінальних законів; 5) Радянський період (1917 – 1991 рр.) розвитку кримінально-правової відповідальності за порушення водного законодавства став одним з найбільш продуктивних у контексті формування такої відповідальності у галузевому законодавстві. Паралельно із КК УРСР норми, що встановлювали охорону водних об'єктів, були присутні і у Водному кодексі, а також у численних нормах, які лягли у подальшому у основу розвитку кримінально-правової охорони у період незалежної України; б) кримінально-правова відповідальність за водні правопорушення з 1991 р. по теперішній час характеризується кодифікаційними тенденціями і спробами залучення ефективних конструкцій країн ЄС.

4. Характеристика об'єктивних ознак складів порушення водного законодавства дозволило вест мову про те, що об'єктом посягання виступає сукупність суспільних відносин, які склалися у сфері раціонального використання водних та пов'язаних із водними об'єктів, водної флори і фауни, внаслідок чого настають негативні екологічні та соціально-економічні наслідки. Негативні екологічні наслідки порушують нормальне функціонування водних об'єктів та середовища, що з ними пов'язане, зокрема берегів, ґрунтів, підземних вод, флори і фауни та фітосанітарного середовища. Негативні соціально-економічні наслідки порушують соціогуманітарні та економічні права користувачів – фізичних та юридичних осіб. До соціогуманітарних прав належать право на вільне користування водними об'єктами, право на користування з метою рекреації та оздоровлення, відпочинку, туризму, спортивного використання тощо. Економічні права представлені комплексом прав набуття, зміни та припинення власності, правами на платне користування водою та водними об'єктами, орендними відносинами, використанням берегових зон тощо. Водночас об'єктивна сторона цих злочинних посягань представляє собою незаконні дії суб'єкта злочинного посягання, спрямовані на порушення водного законодавства, що заподіює, або може заподіяти негативні екологічні та соціально-економічні наслідки об'єктам водної екосистеми та пов'язаним із нею об'єктам.

5. Визначення суб'єктивних складів порушення водного законодавства дає підстави зробити висновок про те, що поняття суб'єктивної сторони злочинного посягання на вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень базується на суб'єктивному сприйнятті, тобто ставленні суб'єкта – особи-злочинця до навколишнього середовища, до усвідомлення закономірностей співжиття людей у соціумі та серед природи. Суб'єктом кримінального правопорушення є як загальний, так і спеціальний: загальний суб'єкт – це фізична осудна особа, яка досягла повноліття, водночас до

спеціального суб'єкту відносимо фізичну особу, що уповноважена на виконання функцій держави, на яку законом покладено обов'язок дотримуватися спеціальних правил у сфері екологічної безпеки та здійснення спеціальних видів діяльності.

6. Аналіз критеріїв відмежування порушення водного законодавства від суміжних кримінальних правопорушень та адміністративно-правових деліктів засвідчив, що головним критерієм відмежування є обсяг шкоди, що виник у наслідок здійснення правопорушення. Суттєвий обсяг шкоди відмежовує кримінальне правопорушення від інших правопорушень, саме за цим критерієм і має відбуватися кваліфікація. Водночас обґрунтовується твердження про те, що повторність і системність правопорушень, які навіть не спричиняють значного обсягу шкоди у кожному окремому випадку, проте у своїй сукупності представляють девіантну поведінку і при систематичній повторності можуть кваліфікуватись як правопорушення у вигляді злочинної поведінки. Тому КК України потребує відповідних доповнень, що особливо актуально у сфері водних правопорушень.

7. У результаті дослідження шляхів запобігання злочинним порушенням водного законодавства вказано на те, що запобігання злочинним порушенням водного законодавства складається з трьох методів: соціального, правового і психологічного. Найбільш ефективною моделлю запобігання є комплексне системне і одночасне застосування цих інструментів, оскільки вилучення одного з них приводить до розбалансування попереджувально-профілактичних заходів, зводить нанівець вплив інших. Реалізація вказаних трьох методів потребує розробки комплексної державної програми із запобігання злочинності і порушення водного законодавства, побудованій на розумінні спільності бережливого ставлення до водних об'єктів, від нормального стану яких залежить здоров'я кожного.

8. Пошук напрямів удосконалення законодавства у сфері кримінальної відповідальності за порушення водного законодавства у контексті європейської інтеграції було здійснено через аналіз перспектив поєднання європейської практики та національних особливостей, на чому побудовано перспективи удосконалення законодавчого забезпечення зваженої, але невідворотної системи настання кримінальної відповідальності за досліджувані кримінальні правопорушення. Основним напрямом удосконалення має стати формулювання норм відповідальності із забезпечувальними заходами – покриттям видатків на відновлення водних об'єктів. Також перспективи удосконалення полягають у розробці та прийнятті необхідної кількості законів та підзаконних актів; належній координації між інституціями, що працюють у сфері адаптації законодавства; належному фінансуванні заходів щодо попередження злочинних проявів; узагальненні судової практики і формулюванні на основі закономірностей попереджувальних санкцій.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Судець О.М. Соціальна обумовленість злочинів щодо водних об'єктів: міжнародно-правовий аспект. *Юридична наука*. 2019. №1. С. 55–60.
2. Судець О.М. Об'єктивні ознаки кримінально-правового порушення водного законодавства: компаративний підхід. *Юридична наука*. 2019. № 2. С. 61–66.
3. Судець О.М. Суб'єктивні ознаки кримінально-правового порушення водного законодавства. *Юридична наука*. 2019. №3. С. 100–105.
4. Судець О.М. Актуальні аспекти удосконалення кримінальної відповідальності за порушення водного законодавства. *Юридична наука*. 2019. № 4. С. 88–94.
5. Судець Е.Н. Теоретико-методологическая концептуализация преступлений сфере водных объектов. *KELM*. 2020. № 6. С. 219-223.
6. Судець О.М. Розкриття терміну «незаконний» в кримінально-правовій характеристиці порушення водного законодавства. *Національна безпека у фокусі викликів глобалізаційних процесів в економіці*: матер. II Міжнар. наук. Інтернет-конф. (м. Київ, 12-14 жовтня 2018 року). Київ: НАУ; Ужгород: Ліра, 2018. С. 128–131.
7. Судець О.М. Перспективи досліджень кримінально-правового порушення водного законодавства. *Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 27 груд. 2019 р.). / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 181–183.
8. Судець О.М. Історичні етапи розвитку кримінальної відповідальності за порушення водного законодавства. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*: Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Тернопіль 21 липня 2020 року). Випуск 24. 2020. С. 201–205.

АНОТАЦІЯ

Судець О.М. **Кримінальна відповідальність за порушення водного законодавства.** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та

кримінологія; кримінально-виконавче право (081 – Право). – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2021.

Дисертацію присвячено дослідженню кримінально-правових засад відповідальності за порушення водного законодавства, при цьому сформульовано поняття «кримінальної відповідальності за порушення водного законодавства», проаналізовано соціальну обумовленість кримінально-правової заборони порушення водного законодавства, охарактеризовано основні етапи розвитку водного законодавства та норми про кримінальну відповідальність за його порушення, здійснено аналіз об'єктивних і суб'єктивних ознак таких злочинів, визначено основні критерії відмежування порушення водного законодавства від суміжних злочинів та адміністративно-правових деліктів, розроблено науково обґрунтовані пропозиції щодо запобігання злочинних порушень у цій сфері та визначено основні напрями удосконалення законодавства у сфері кримінальної відповідальності за порушення водного законодавства.

Ключові слова: водне законодавство, водний об'єкт, навколишнє природне середовище, екологія, кримінальна відповідальність.

SUMMARY

Sudets O.M. Criminal liability for violation of water legislation. – Qualifying scientific work printed as manuscript.

Thesis is for Candidate Degree in Law (Doctor of Philosophy) in the field 12.00.08 - Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law (081 - Law). - Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, 2021.

The dissertation is devoted to the study of the criminal law foundations of liability for violation of the water legislation, the notion of "criminal liability for violation of the water legislation" is formulated, the social conditionality of the criminal law prohibition of violation of the water legislation is analyzed, the main stages of the development of water legislation and the rules on criminal liability for it are described violations, the analysis of objective and subjective signs of such crimes is carried out, new criteria for delimiting the violation of water legislation from related crimes and administrative and legal tort, scientifically substantiated proposals for the prevention of criminal violations in this area have been developed and the main directions for improving legislation in the field of criminal liability for violation of water legislation have been identified.

The author's definition of the concept of violation of water legislation as a violation of the geophysical properties of the water body and the complex of rights of users - individuals who interact with such objects. The logic of the formulation of such a term is based on the legal characteristics of specific water bodies, taking into

account geophysical features, the state of which is violated by committing a criminal offense.

It is established that social and economic factors underlie the contradictions of social development that have led to increased crime in the field of violation of water legislation. The social factor is represented by the dynamics of legal nihilism in relation to water bodies, neglect of ecological values and the absence of a systematic ecological state policy. The economic factor is represented by the low level of welfare of the population, which has become a catalyst for criminal behavior in relation to water bodies and created preconditions for encroachments on water resources, flora and fauna of waters, coastal strips (allocation of land plots protected by the Water Code).

It is determined that the main direction of improving the regulatory framework in the field of combating violations of water legislation should be the formulation of clear legislative provisions on liability with security measures - to cover the costs of restoration of water bodies.

The search for ways to improve the legislation in the field of criminal liability for violations of water legislation in the context of European integration was carried out through the analysis of prospects of combining European practice and national characteristics. The main area of improvement should be the formulation of liability rules with precautionary measures - to cover the cost of restoration of water bodies. Also, the prospects for improvement are to develop and adopt the required number of laws and regulations; proper coordination between institutions working in the field of legislative adaptation; adequate funding of measures to prevent criminal acts; generalization of judicial practice and formulation on the basis of regularities of preventive sanctions.

Key words: water legislation, water body, natural environment, ecology, criminal liability.